

**ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Інституціональне середовище та основні суб'єкти, що його формують, є надзвичайно важливими елементами впливу на економічну безпеку більшості суб'єктів ринків. Фінансові установи відчувають вплив такого середовища внаслідок існування надзвичайно великої кількості нормативних документів, що забезпечують легітимне їх функціонування на певній території на визначених умовах. Тому економічна безпека фінансових установ суттєво залежить від існуючого інституціонального середовища та його базових елементів. Спостерігається дуальність впливу суб'єктів фінансового ринку та суб'єктів формування інституціонального середовища на економічну безпеку відповідної сфери в цілому і окремих учасників фінансового ринку зокрема. Запропоновано формувати адаптаційні механізми, які б дозволяли максимально гармонізувати інтереси всіх учасників взаємодії на фінансовому ринку країни.

Ключові слова: фінансові установи, економічна безпека, інституціональне середовище.

HAVLOVSKA N., RUDNICHENKO YE.
Khmelnitskyi National University**INFLUENCE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT ON ECONOMIC SECURITY OF
FINANCIAL INSTITUTIONS**

The institutional environment and its main actors are extremely important elements of the impact on the economic security of most market players. Financial institutions feel the impact of such an environment as a result of the existence of an extremely large number of regulatory documents that ensure their legitimate functioning in a certain area under certain conditions. Therefore, the economic security of financial institutions is significantly dependent on the existing institutional environment and its basic elements. There is a duality of the influence of the subjects of the financial market and the entities of the formation of the institutional environment on the economic security of the relevant sphere in general and of individual participants in the financial market in particular. It is proposed to develop an adaptation mechanism that would maximally harmonize the interests of all participants in the interaction in the financial market of the country.

Keywords: financial institutions, economic security, institutional environment.

Вступ. Активізація євроінтеграційних процесів та започаткування реформ практично у всіх сферах суспільного життя доволі істотно змінило інституціональне середовище функціонування більшості суб'єктів господарювання, не виключенням є і фінансові установи. Кількість таких установ і умови їх функціонування свідчать про формування більш жорсткого середовища і посилення конкуренції на ринку, що разом з виходом іноземного капіталу, формує негативний тренд розвитку фінансової сфери в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти економічної безпеки фінансових установ досліджувались у працях Барановського О., Васильчика С., Герасимова П., Грищенко Р., Колодізева О., Стаєра О., Яременко С., а інституціональне середовище було предметом досліджень Вільямсона О., Вольчика В., Девіса Л., Дігіліна О., Клейна П., Муратова А., Норта Д., Тесленко І. та інших.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення впливу інституціонального середовища на економічну безпеку фінансових установ відповідно до актуальних тенденцій у вітчизняній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною тезою дослідження є твердження, що економічна безпека фінансових установ суттєво залежать від середовища їх функціонування. При цьому зовнішнє середовище має інституціональний характер, а внутрішнє – обумовлюється існуванням відповідних внутрішньо-системних механізмів (функціонування, управління, розвитку тощо). Серед зазначених механізмів саме механізм управління обумовлює ефективність взаємодії внутрішньосистемних складових та адекватність реакції на виклики зовнішнього (інституціонального) середовища, що у багатьох випадках має суто прикладний інструментально-технологічний характер. Тому ґрунтовне дослідження інституціональної природи середовища функціонування фінансових установ є передумовою подальшого забезпечення їх економічної безпеки.

Вперше акцент на вивчення інституціонального середовища як безпосереднього явища, еволюція якого впливає на економічне зростання, був зроблений ученими-неоінституціоналістами, представниками так званого «підходу Вашингтонського університету» в 70-і рр. XX ст. [16].

Ще у 1971 році Д. Норт спільно з американським вченим Л. Девісом запропонували визначення терміна «інституціональне середовище», під яким вони розуміли сукупність основоположних політичних, соціальних та юридичних правил, які створюють базис для виробництва, обміну та розподілу [17, с. 6]. Саме цей термін найбільш часто вживається в сучасній економічній науці. О. Вільямсон, погоджуючись з визначенням Д. Норта та Л. Девіса, розглядав інституціональне середовище як правила гри, що визначають контекст, у якому здійснюється економічна діяльність [15]. Схожу думку висловлює американський дослідник П. Кляйн, вважаючи, що інституціональне середовище формує рамки, в яких діє людина [19].

У вітчизняній літературі представлений переважно синтез поглядів зарубіжних економістів. Згідно з найбільш поширеними визначеннями, інституціональне середовище – це сукупність основоположних політичних, соціальних та юридичних правил, які формують базис для виробництва, обміну та розподілу і визначають рамки людської поведінки [8, 14].

Дещо по-іншому трактують інституціональне середовище автори підручника «Государственное регулирование рыночной экономики», а саме як сукупність формальних і неформальних інститутів, що створюють певний суспільний клімат, рівень націленості суспільства на розв'язання існуючих проблем [3, с. 785]. Схожу думку висловлюють О.Б. Дігіліна, І.Б. Тесленко, розуміючи під інституціональним середовищем сукупність функціонуючих інститутів – економічних (власність, ціноутворення, конкуренція); інститутів соціального оточення (особливості взаємодії влади та суспільства, начальника й підлеглого, ставлення до роботи, особливості управління, неформальних відносин тощо) і духовного оточення (особливості національного характеру, моральність, духовність, патріотизм тощо) [4]. Схоже визначення навели О.С. Белокрилова, В.В. Вольчик та А.А. Муратов, розглядаючи під інституційним середовищем визначений упорядкований набір інститутів, що створюють матриці економічної поведінки, які визначають обмеження для суб'єктів господарювання, сформульовані в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності [1].

Цікаве визначення інституційному середовищу дала О.С. Лесная, трактуючи його як сукупність та взаємодію наявних у країні формальних і неформальних принципів, правил, норм і процедур економічної діяльності, санкціонованих законом або звичаєм, а також організацій та установ, політичних й адміністративних структур, що контролюють дотримання економічними суб'єктами законодавчих норм в інтересах усєї суспільної системи. Функціональним призначенням інституційного середовища є забезпечення умов спільної життєдіяльності суб'єктів господарювання [6].

Аналіз наведених визначень дозволяє констатувати наявність загальних підходів до розуміння інституціонального середовища з позиції сукупності правил і норм та виокремлення підходу поєднання інститутів та інституцій. Тому, перш ніж погоджуватись з одним з перелічених визначень, необхідно чітко розуміти саме поняття «середовище».

Під середовищем традиційно розуміють суспільні, матеріальні і духовні умови, що оточують людину, впливають на її існування і діяльність [11, с. 9]. Тобто, розуміючи під середовищем певну сукупність умов, найбільш коректним визначенням є саме позиція Л. Девіса та Д. Норта [18, с. 133] – фактично це класичний підхід до визначення інституціонального середовища. При цьому, на думку Д. Норта, «...правила гри є середовищем – інфраструктурним елементом у метаконструкції економічної системи, а організації (господарюючі суб'єкти) являють собою продуценти інституціональних змін, тобто їх роль безумовно полягає в ініціації «антиспокою» [9, с. 14]. На думку Д. Норта, інституціональне середовище є об'єктом дослідження на макрорівні, тоді як на мікрорівні досліджуються інституціональні угоди [10, с. 6].

Оскільки дослідження інституціонального середовища здійснюється в контексті забезпечення економічної безпеки фінансових установ, то необхідно детально дослідити як інституціональне середовище на макро- і мезорівнях, так і основні його елементи (інститути, інституції, інституціональні угоди). Ці елементи взаємопов'язані і, з одного боку, генерують небезпеки і загрози, а з іншого, – забезпечують дію захисних механізмів, регламентуючи загальні умови функціонування фінансових установ. Для деталізації впливу основних елементів інституціонального середовища на економічну безпеку фінансових установ сформовано таблицю 1, в якій наведено трактування кожного з елементів і безпосередній їх вплив на економічну безпеку фінансових установ.

У таблиці 1 нами взято за основу класичну точку зору щодо розуміння інститутів в межах інституціоналізму як форм колективної діяльності, які можуть уособлюватися як у вигляді органів державного регулювання – квазіформа колективної діяльності на основі принципу представництва влади, так і у вигляді інших суб'єктів економічних відносин, які не виступають контрагентами для підприємства, але створюють формальні чинники впливу на нього.

Інститути створюють формальні чинники впливу на економічну безпеку фінансових установ. Такі формальні чинники уособлюються переважно у нормативних актах різного рівня та подальшій поведінці формальних інститутів щодо виконання таких нормативних актів та контролю за їхнім дотриманням.

Інституції можуть носити неформальний характер, можуть не мати джерела своєї легітимації, можуть засновуватися на минулій дії, але все це не зменшує їхньої вагомості та суттєвості впливу на економічну безпеку фінансових установ.

Інституціональні угоди передбачають визначення характеру (або формалізацію) взаємовідносин у сфері економічної безпеки фінансових установ і їх потенційних контрагентів. При цьому на етапі попереднього розгляду умов угоди (як формалізованої, так і неформалізованої) існує можливість попередження негативного впливу такої взаємодії на економічну безпеку фінансових установ. Проте, інституціональні угоди не обов'язково будуть мати форму реальних контрактів, вони можуть укладатися в усній формі, можуть впливати з наявних інституцій тощо. Головною у такій ситуації є не форма, а факт домовленості та інструменти, які забезпечують її дотримання.

Вплив основних елементів інституціонального середовища на економічну безпеку фінансових установ
(адаптовано за [2, с. 27])

| Елемент | Трактування елемента | Вплив на економічну безпеку фінансових установ |
|-----------------------------|--|---|
| Інститути | Специфічні функціональні і організаційні форми колективної діяльності, що є стійкими структурними утвореннями і регламентують діяльність суб'єктів господарювання [5, с. 53] | Формування формальних чинників впливу на економічну безпеку фінансових установ |
| Інституції | Звичай, традиції, правила і норми соціальної поведінки, згідно з якими суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність [5, с. 53] | Формування неформальних чинників впливу на економічну безпеку фінансових установ |
| Інституціональні угоди | Домовленості між індивідами і/або їх групами, що визначають способи кооперації і конкуренції [18, с. 135] | Визначення характеру (або формалізація) взаємовідносин фінансових установ і потенційних контрагентів з можливістю попередження негативного впливу на економічну безпеку |
| Інституціональне середовище | Сукупність різнорівневих інститутів, які розглядаються як інституційна матриця формальних правил і неформальних обмежень [7, с. 26] | Формування поля гри фінансових установ, що характеризується відповідним рівнем безпеки взаємодії |

Поняття інституціонального середовища є дуже широким, але у межах дослідження, з позиції економічної безпеки фінансових установ, інституціональне середовище ми пропонуємо розглядати як поле гри фінансових установ, що характеризується відповідним рівнем безпеки взаємодії. Інституціональне середовище і економічні відносини формуються і змінюються у складній взаємодії. З одного боку, суб'єкти економіки і інститути формують і розвивають ці відносини. Інститути формують і закріплюють наявну систему економічних відносин. У самій зміні інститутів і інституціонального середовища реалізуються інтереси соціальних верств населення і груп, що відображають місце і соціально-економічні ролі в загальній системі економічних відносин. З іншого боку, самі економічні відносини розвиваються під впливом ситуації, інституціонального середовища, стабілізуючи економічний порядок і фіксуючи в своїх елементах – нормах, традиціях, правилах поведінки, організаціях, системах прийняття рішень – різні етапи соціально-економічної історії [13, с. 575].

Характеризуючи фактичний стан інституціонального середовища та його основні нормативні елементи у сфері економічної безпеки, доцільно підкреслити, що Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, метою якої є визначення основних засад та напрямів державної політики щодо забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері. Визначення концептуальних засад формування ефективного та дієвого механізму державного управління ризиками у фінансовій сфері, спрямованого на запобігання кризовим явищам та мінімізацію їх наслідків, забезпечить ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави [12]. Таким чином, функціонування фінансових установ безпосередньо впливає на стан національної економіки та є запорукою економічного зростання держави.

Висновки. Отже, не лише інституціональне середовище впливає на стан економічної безпеки фінансових установ, а й стан економічної безпеки фінансових установ впливає на інституціональне середовище. Такий дульний вплив обумовлює необхідність формування доволі жорстких механізмів взаємодії з елементами адаптаційних складових, які б забезпечували відповідну гнучкість та життєздатність системи в цілому. Реакції учасників фінансового ринку на «інституціональні подразники» може бути різною, однак лише за умови гармонізації інтересів суб'єктів формування інституціонального середовища з самими фінансовими установами забезпечить економічну безпеку в досліджуваній сфері.

Література

1. Белокрылова О. С. Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике / Белокрылова О. С., Вольчик В. В., Мурадов А. А. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 2000. – 89 с.
2. Гавловська Н. І. Институціональна природа економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності / Н. І. Гавловська // Бізнес Інформ. – 2016. – № 5. – С. 26–31.
3. Государственное регулирование рыночной экономики : учебн. / общ. ред. В. И. Кушлина. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – Г. 11. – 832 с.
4. Дигилина О. Б. Институциональная среда и институциональные ограничения модернизации российского здравоохранения [Электронный ресурс] / О. Б. Дигилина, И. Б. Тесленко // Социальные аспекты здоров'я населения. – 2008. – № 3. – Режим доступа : <http://vestnik.mednet.ru/content/view/81/30/lang,ru/>.

5. Зотов В. В. Институциональные проблемы реализации системных функций экономики / В. В. Зотов, В. Ф. Пресняков, В. О. Розенталь // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 51–69.
6. Лесная О. С. Об'єднання підприємств – ефективні інститути впливу на підприємницьке середовище / О. С. Лесная // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 4. – С. 117–120.
7. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : монографія / І. Г. Манцуров. – Київ : НДЕІ, 2011. – 655 с.
8. Національна економіка : навч. посіб. / [Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л., Попович Т. М.] ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
9. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – Київ : Основи, 2000. – 198 с.
10. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – Москва : Фонд «Начала», 1997. – 180 с.
11. Перепелица Г. В. Формирование институциональной среды в российской экономике : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Перепелица Галина Викторовна. – Казань, 2006. – 192 с.
12. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>.
13. Скаржинский М. И. Избранные труды / М. И. Скаржинский. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2005. – 752 с.
14. Ткач А. А. Институціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посіб. / А. А. Ткач. – К. : ЦНЛ, 2007. – 304 с.
15. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, "отношенческая" контракция / О. Уильямсон ; пер с англ. ; научн. ред. и вступ. статья В. С. Катъкало. – СПб : Лениздат, CEV Press, 1996. – 702 с.
16. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер ; пер. с англ. под ред. В. С. Катъкало, Н. П. Дроздовой. – СПб : ИД Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.
17. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth / L. Davis, D. North. – Cambridge, 1971. – 282 p.
18. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation / L. Davis, D. North // Journal of Economic History. – 1970. – Vol. 30. – № 1. – P. 131–149.
19. Klein Peter G. New institutional economics (July 1998) [Electronic resource] / Peter G. Klein. – Mode of access : <http://encyclo.findlaw.com/0530book.pdf>.

Надійшла: 2.09.2017; стаття прорецензована редакційною колегією